

Fra Mr. Hopkins.

Address delivered at the anniversary meeting of the geological Society of London 1852.

Fra the geographical Society.

Catalogue of the library of the Royal geographical Society. London 1852.

Address at the anniversary meeting of the Royal geographical Society. London 1852.

Fra the Linnean Society i London.

List of the Linnean Society of London 1851.

Proceedings of the Linnean Society 45, 46, 47.

The Transaction of the Linnean Society of London 1852. Vol. 21, 1.

Fra Videnskabernes Selskab i Wien.

Kritische Durchsicht der von Dawidow verfassten Wörtersammlung aus der Sprache der Aino's 1852.

Tafeln zur Reduction der in Millimetern abgelesenen Barometerstände auf die Normaltemperatur von 0°. Celsius. 1852.

Tafeln zur Vergleichung und Reduction der in verschiedenen Längenmaassen abgelesenen Barometerstände. 1852.

Resultate mehrjähriger Beobachtungen über jene Pflanzen, deren Blumenkronen sich täglich periodisch öffnen und schliessen. Prag 1851.

Kalender der Flora des Horizontes von Prag 1852.

Mödet den 25de Februar.

Hr. Professor *Steenstrup* gav følgende Meddelelse:

Idet jeg herved har den Ære, paa egne og de Herrer Etatsraad *Forchhammers* og Inspector *Worsaaes* Vegne at af-

give Beretning om Fremgangen i vore forenede Forskninger for at oplyse Danmarks ældste Natur- og Culturforhold, maa jeg bede velvilligen erindret, at denne Beretning vel er en Fortsættelse af de tidligere, men at den dog snarest er at betragte som en Række Supplemerter til de forskjellige Partier af disse, og at den fölgelig, idet den slutter sig snart til det ene, snart til det andet af disses Afsnit, nödvendig maa give Afkald paa Præget af en Helhed for sig.

Vore forskjelligartede Arbeider og Embedsforretninger have ikke tilladt os i *Forening* at gjøre mere end een större Udflugt, nemlig til den nordostlige Del af Issefjordens Omgivelser eller til Halsnæs. Denne Halvöes Forhold til de andre Issefjordens Omgivelser var endnu ikke undersøgt af os, og det var uafgjort, hvorvidt der fra Issefjorden havde gaaet et Udløb til Kattegattet, enten gennem denne Halvöe, eller östligere gennem Arresöe. Vi have fundet, at der virkelig gaaer en temmelig bred Lavstrækning langs med Frederiksværksaaen imod Nord til Kattegattet, og at der gennem denne tidligere maa have været en Forbindelse imellem dette og Fjorden, saaledes at Halsnæs var en Ö. Men derimod er der höit Land langsmed hele Östsiden af Fjorden, mellem denne og Arresöen, saa at ingensomhelst naturlig Forbindelse mellem dem kan have været mulig i den Del af vor Jordperiode, hvorom her er Tale. Imidlertid findes der i en Mose ved Lille Lyngby, ved Söens sydlige Ende og i en Höide af omtrent en Alen over dens nu værende Overflade, spredte Skaller af Saltvandsdyr (*Cardium edule* i stor Mængde og enkelte *Littoriner*) og det er altsaa utvivlsomt, at Söen forhen har havt Saltvand, idet den nemlig har været en Vig, som noget N. for Övre-Mölle stod i Forbindelse paa den ene Side med Kattegattet, og paa den anden med det Sund, der adskilte Halsnæs fra det höie Land ved Frederiksværk. — Halsnæs maa som Ö have frembudt en noget fliget eller udbugtet Skikkelse, da der dels fra den ovennævnte Lavning imod Vest gik Bugter ind i Öen op imod Evetofte og Melby, og dels

fra Syd en Vig trængte sig ind i Landet ved Grönnesøegaard. En temmelig dyb Dal, kun lukket fra Kattegattet ved en høiere Lerbrink, skar sig tillige fra Norden ind imod Thorup.

Lavningen mellem Arresøe og Kattegattet (Asserbo-Overdrev) har i det Hele en Havstoks Karakter, idet den bestaaer af Sand med mange smaa Stene. De smaa, klitdannede Ophøininger, hvormed den er bedækket, synes at være fremkomne, efterat Vandet allerede stadigen havde trukket sig tilbage fra denne Del af den tidligere Vig af Kattegattet. Paa alle de her omtalte Strækninger saae vi ikke Spor af flere Kjøkken-Möddinger fra Urfolkenes Tid, end den allerede i sidste Beretning omhandlede ved *Sölager*, ved hvilken vi paa Tilbagereisen dvælede en Times Tid, for at forøge de tidligere indsamlede Materialier til vore Undersøgelser. I dette korte Tidsrum fandtes:

omtrent 60 *Knokler af Fugle*, fornemmelig af *Andeslægten*; det langt overveiende Antal deraf udgjorde som sædvanligt de *afbidte Rörknokler*; endvidere omtrent en Snes *Pattedyrknokler*, behandlede paa sædvanlig Maade.

Af *Stenredskaber* fandtes:

6 *Flintflækker*, og 3 *Flintknuder*,

en trekantet lille *Flintöxe*, 3" lang, 2" bred forneden, samt en temmelig sjelden *Grönstensöxe*, raat *tilhugget* med skarpe Sider, og noget smalere ved Banen, end ved Eggen 5½" lang og 2¼" bred; endelig

en flad *Sandsten*, hvis Overflade bærer kjendelige Spor af, at Noget har været slebet derpaa, omtrent 4" i Firkant.

Til Kundskab om Urfolkenes Færd ved *Issefjordens* Bredder have vi fremdeles erholdt Bidrag ved Undersøgelse af et Par Punkter ganske nær ved Roeskilde, paa hvilke Hr. *Erslev*, Adjunkt ved Roeskilde Kathedralskole, havde henledet min Opmærksomhed, og fra hvilke han havde indsendt mig et Dusin

Benbrokker, flere Flintflækker, en lille Flintöxe, to Hjortetakspidser, alt fundet mellem Skaller af Saltvandsdyr, og alt saa overensstemmende med hvad tidligere var fundet i Issefjordens Kjökkenmöddinger, at der ingen Tvivl kunde være om, at Fündstederne maatte höre til denne Art af Mindesmærker fra Urindvaanernes Tid. I Forening med Hr. *Erslev* undersøgte jeg Stederne nöiere.

Det *ene* af disse Punkter ligger nær ved Landsbyen *Bjerget* ved Siden af den Sti, som langs med Fjordskrænten gaaer til Bistrup, og som det synes at föolge i en Strækning af omtrent 70 Skridt. Ved at grave ned paa flere Steder i Gröften ved Stien, kunde vi overbevise os om, at der var et Lag af omtrent 1—1½ Fods Tykkelse, som var dannet af de sædvanlige 5 Arter Skaller, blandede med Kulgrus, Aske og ildskjörnede Sten, samt med sparsomme Knokler; Flintflækker forekom temmelig hyppig, og vi erholdt ogsaa et Par Flintöxer.

Det *andet* Punkt laae mere tilgjængelig paa den modsatte Side af Fjorden, tæt ved det saakaldte „*Haraldsborg*” Voldsted; for bedre at kunne erkjende Forholdene, blev her nedgravet paa 2 forskjellige Steder, nogle Favne fra hinanden.

Under et Par Fod Muld, der var nedgledet fra den övre eller höiereliggende Del af Skrænten, fandtes et Lag af 16"—22" Mægtighed, der vel indeholdt de sædvanlige for Kjökkenmöddingerne betegnende Bestanddele, Skaller af *Blaamuslinger* og mindre *Hjertemuslinger*, samt af enkelte *Östers*; men dels vare disse Skaller saa stærkt blandede med Sand og almindeligt Grus og Smaasten, dels gik denne saaledes blandede Masse med saa umærkelige Overgange over i Gruslagene ved Siden deraf, at man ikke godt kunde tænke sig det Hele ordnet, uden ved Hjælp af en stærkere Vandbevægelse, enten ved Skylregn fra oven eller ved Bölgegang fra neden. Skallerne vare iövrigt paa mange Steder i en knust og halvoplöst Tilstand, og Laget var pletvis hvidligt, hvor Partier af saadanne Skaller laae i större Mængde, ligesom det paa andre Steder var

sortladent, hvor Kulpulver eller Kulstöv var samlet i større Masse. I denne Blanding fandtes der baade Knokler og enkelte raa Redskaber af Flint og Hjortetak, og det var fra dette Lag Hr. Adjunkt *Erstev* havde sendt mig de forannævnte Prøver. — At dette mere grusblandede Lag ikke længere var i sin oprindelige Tilstand, fremgik især ved Sammenligningen med et alentykt Lag, som laae umiddelbart nedenunder det, og som frembød en Kjökkenmödding i ren Tilstand, sammensat næsten udelukkende af Skaller. I den nedre Del af dette Lag vare Östersskallerne fremherskende, *Cardium* og *Mytilus* mere i den övre Del af Laget. Sorte Striber, hidrørende fra Kulstöv og Kulgrus, kilede sig hist og her ind imellem mere hvidlige Belter, som hidrörte fra de mere oplöste Skaller. Grus kunde man ikke sige var indblandet i Laget, men vel, som sædvanligt, Smaasten, der upaatvivleligt i forskjelligt Öiemed vare blevne benyttede paa Stedet. Det manglede ikke paa Stene, der bare Mærker af at have været glödede, og en stor Mængde af dem vare omgivne eller bedækkede af en sort, sodet Masse. Laget laae umiddelbart paa et grusleret Underlag, der ikke syntes at have været dækket med Vegetation, dengang da alle disse Levninger ophobedes paa Stedet. En lang, i Enderne afbidt Vingeknokkel af en meget stor Fugl laae i selve det lerede Underlags Overflade. Knokler og Kunstprodukter vare i et ikke ringe Antal at finde.

Af förstnævnte indsamledes nemlig over 150, hvoraf mere end de to Trediedele vare *Splinter af Rörknokler*, og de for Marvens Skyld saa karakteristisk afhuggede *Ledender* af disse Knokler; de övrige vare dels større eller mindre Partier af Hvirvler, Bækken- og Skulderknokler (20), dels Brokker af Ribben (10), og den störste Del af disse mere poröse eller mindre haarde Ben bare Spor af Hunde-Gnav. Dyrene, hvorfra de hidrörte, vare fornemligen:

Kronhjorten og } af hvilke der, foruden de ovenanföerte Knok-
Raadyret, }

keldele, ogsaa fandtes løse Tænder og Dele af de eien-
dommeligt spaltede Underkjæbeben. Fra

Vildsvinet hidrørte færre: saasom en Tandrand med de dertil
hörende Tænder af Overkjæben, og enkelte Rörknokler.

Af andre Dyr fandtes der Spor af:

Pindsvinet (*Erinaceus europæus* L.), en Kindtand, og af
Maaren (*Mustela martes* L.), en Underkjæbe med Tænder.

Af Urfolkets raa Redskaber, som vi indsamlede paa dette
Sted, maa jeg især fremhæve:

Tvende af de ejendommelig afhuggede *Hjortetakspidser*, slidte
i den spidse Ende — (jeg har tidligere fremsat den For-
modning, at de kunde have været anvendte som Tænder
af en Östers- eller Muslingrive).

Trende af de mindre „*Flintöxer*“, af hvilke igjen de to höre til
de trekantede, 2“ og 3“ lange.

Flintflækker, dels længere og smalere, (omtrent 30), dels bredere
og tykkere (12), samt trende saadanne med Spor af begyn-
dende Bearbejdelse.

Flintknuder, (7); og flere (8) Stykker *ildskjörnet* Flint.

Ogsaa lidt fjernere fra disse Steder, har jeg at anföre et
svagt Spor af Urindvaanernes Færd ved Issefjorden, nemlig paa
Bogenæs. Paa en Excursion i andet Öiemed har jeg havt Lei-
lighed til at overbevise mig om, at det paa flere Steder i vore
Beretninger omtalte sorte Lag, blandet med Skaller af de oftnævnte
Södyr især *Mytilus*, *Cardium* og *Litorina*, fandtes i Skrænten ude
ved *Askehoved*; Laget syntes kun fra nogle Tommer indtil hen-
ved en Fod tykt og indeholdt baade *Kulbrokker* og *ildskjör-
nede Sten*.

Udenfor Sjælland er der kommet trende nye Findesteder
til de allerede tidligere anförte, nemlig 1 i Fyen og 2 i Jylland.

Vi havde hidtil ingen Efterretninger om at disse Mindes-
mærker fra Urindvaanernes Tid forekom i *Fyen*; men da Med-

deleren sidste Sommer tilbragte nogle Uger hos Selskabets Medlem, Hr. Etatsraad *Hofman-(Bang)* til Hofmansgave, blev jeg af ham gjort opmærksom paa en formentlig ældre Havstok, liggende i en ganske kort Afstand fra Gaarden, langs med den ene Side af *Romsøe*, i hvilken Havstok Skaller af Östers og andre Saltvands-Muslinger skulde antyde en tidligere höiere Havstand. Ved gjentagne Undersögelser af den med Skaller blendede Del af Banken, viste det sig tydeligt nok, at om man end vilde betragte Banken som en Slags Havstok, der af Havet var afsat op imod det höiere Land, maatte dens sorte, överste Lag, der dækkede den saa stærkt paa flere Steder, være af en anden og senere Oprindelse. Det mærkelige Forhold, at det kun var hine 5 som Födemedler vel bekjendte Arter af Södyr: *Östrea edulis*, *Cardium edule*, *Mytilus edulis*, *Littorina littorea* og *Nassa reticulata*, som forefandtes deri, pegede tilstrækkelighen paa, at Lagets sorte Farve kunde söges i disse og andre Födemedlers Tilberedning; og dette bekræftedes end mere derved, at en stor Mængde *ildskjörne Flint* og tildels endnu sortfarvede Sten fandtes dels i Laget, dels paa Overfladen, og at der paa flere Steder, hvor der nedgroves, forekom *Potteskaar* af den noksom bekjendte raa Masse med de store Gruskorn; derimod vare Flintflækker meget sjeldne, og kun et Par tilveiebragtes, samt et Par Flintstykker, der viste Spor af Hugning. Iblandt de flere *Potteskaar* var der et, som viste et Slags Zirater af afveklende dybe, skarpe Linier og svage afrundede Fordybninger; ved nöiere Betragtning kunde man ikke mis-kjende, at de vare frembragte med Fingerenderne, saaledes at de skarpe Streger vare Indtryk af Neglen og de svagere Fordybninger vare Indtryk af Fingerballen.

De tvende nye Findesteder i Jylland ere ved Kolindsund og Kalöevig. I tidligere Beretninger have vi allerede i en Anmærkning optaget, *) at det var os meddelt, at Skaldynger fandtes

*) Oversigt f. 1851 S. 24.

inde i Landet ved *Fannerup*, og at vi maatte antage det for sandsynligt, at de hidrørte fra Urfolkene. Dette har senere bekræftet sig, idet vi igjennem Hr. Forstcandidat Vejinspektör *Meyer* have fra Ejeren af *Fannerup-Mölle*, Hr. Proprietær *Sass*, modtaget en *Hjortetaköxe* udgravet i den en af disse Dynger, og idet der tillige er blevet os meddelt, at Flintflækker ikke ere sjeldne.

Endnu nöiere Oplysning har Hr. Vejinspektör *Meyer* i et Brev til Meddeleren givet om en saadan Dyngge, som findes paa Skovridergaardens Mark ved *Kalöe*. Den ligger paa en Skrænt ned imod den Mosestrækning, hvori Kolaa löber, og er omtrent 10 Fod over Havets Niveau. Laget er 4 Fod mægtigt og bestaaer af de sædvanlige *Skaller* og *Knokkelbrokker*, men sidstnævnte synes dog sjeldnere. Med Skallerne bleve tillige enkelte Prøver af *Flintflækker* indsendte. Under Mosen, der stöder op imod Skrænten, skulle Östersskaller forefindes i Mængde, og det er saaledes sandsynligt, at Urfolkene netop i denne lave Vig have hentet deres Östers. Dyngens Omfang var meget betydelig, og i det Hele synes Jyllands Kjökkenmöddinger i Omfang langt at overgaae dem vi have her i Sjælland. De Punkter, hvorpaa vi nu vide, at hine Skaldynger med Sikkerhed hidrøre fra Urindvaanernes daglige Ophold der paa Stedet, ere altsaa 37, hvoraf de 33 have været undersøgte af Comiteen eller af eet af dennes Medlemmer.

Det vil være i Selskabets Erindring, at vor forrige Beretning fremhævede særlig nogle ejendommelige Forhold ved de Knokler af Pattedyr og Fugle, som findes i vore Kjökkenmöddinger, og at jeg deraf troede at kunne paa en langt mere tilfredsstillende Maade, end tidligere, godtgjøre, at Urindvaanerne havde stedse havt tamme Hunde om sig. De Forhold, hvortil Beviset for denne Sætning stöttede sig, vare, at der af Fugleknoklerne saagodt som *kun* fandtes de lange Rörknokler,

og det *endda kun Benpiberne*, medens Ledenderne manglede og tydeligen vare *bortgnavede*, og at der ligeledes ved Pattedyrlevningerne fandtes det Misforhold, at Ledenderne af Rörknoklerne og Splinterne af deres Benpiber antydede et langt større Antal fortærede Dyr, end det, som de tilstædeværende andre Knokler af Skeletterne, saasom Hvirvler, Ribben, Bækken og Skuldre lode formode. Derimod viste netop disse sidste hyp-pigt Spor af Gnav, og navnlig af Gnav, som svarede til Hundetænder, og lignende Spor viste ogsaa Ledenderne af de marvspaltede Rörknokler, hvoraf det altsaa saaes, at det igrunnen kun var de særdeles haarde og ikke med Diploe eller svampet Benvæv fyldte Knokkeldele, der vare blevne aldeles urörte. At de savnede Knokler vare forsvundne, vilde da naturligst finde sin Forklaring i den samme Aarsag, af hvilken de mindre haarde Dele af de tilbageblevne Knokler vare forsvundne; de maatte nemlig være aldeles opædte af knokkelgnavende Dyr, og navnlig af Hunde. Da nu dette Forhold ved Knoklerne gjentog sig overalt, hvor vi undersøgte Kjökkenmöddingerne, og det endog i en saadan Grad, at vi f. Ex. iblandt flere hundrede Benpiber af Fugle kun have nogle enkelte (3—4), hvis Ledender vare i Behold, sluttede jeg deraf at disse knokkelgnavende Dyr havde været med vore Urfolk overalt, og at forsaavidt altsaa som de havde været af Hundeslægten, maatte det have været *tamme* Hunde.

For at give den ovenstaaende Bevisførelse større Styrke, og tillige for maaskee at blive opmærksom paa andre, muligvis endnu upaaagtede, Forhold, har jeg søgt at skaffe mig til Sammenligning Indholdet af Kjökkenmöddingerne hos saadanne Folkestammer, der leve omtrent paa samme Vis, som vore Urfolk, nemlig ved Fiskeri og Jagt. I denne Henseende er det fornemmelig vore hyperboræiske Folkestammer, Eskimoer og Lapper, der til Sammenligning frembyde den største Interesse, fordi de i det Hele baade staae paa hint lave Udviklingspunkt og ere bekjendte som Marvyndere i en høi Grad, og derhos

altid ere ledsagede af Hunde, hvorfor Affaldet af Födemedlerne saa meget mere turde forudsættes at ville ligne vore Kjökkenmöddingers Indhold. For Grönlændernes Vedkommende har Hr. Inspector *Olrík* i Nordgrönland, og for Lappernes Vedkommende Hr. Kjöbmand *A. G. Nordvi* i Mortensnæs i Östfinmarken lovet mig al Bistand; og begge have allerede for en Del ydet Materialier til forskjellige mærkelige Sammenligninger. Saaledes har Inspector *Olrík* ladet optage paa en nær ham boende Grönländers Kjökkenmödding alle de Knokler, der i en kort Tid kunde samles paa Overfladen, og indsendt disse til mig. I Antal ere de omtrent halvfjerds og hidröre fornemmelig fra Fugle; man vil overraskes ved at see den fuldkomne Overensstemmelse mellem disse og Knoklerne fra vor Urstammes Kjökkenmöddinger; som i disse findes der blandt dem næsten ingen af de mindre haarde Ben, og ligeledes have saa at sige samtlige Benpiber deres Ender afbidte. *)

I Affaldet fra Grönlændernes Maaltider ligge altsaa Knoklerne i det samme Forhold og i den samme Tilstand som i Kjökkenaffaldet fra hin fjerne Urtid hos os. At det paa første Sted er Hundene, der have tilredet Knoklerne paa denne bestemte Maade, fremgaaer ikke alene af de aldeles friske Mærker af Tandspidser paa Knoklerne, men ogsaa af de bestemte Meddelelser desangaaende, men det er jo ogsaa vel bekjendt, at Hundene i Grönland saagodt som udelukkende ere henviste til den Föde, de kunne söge paa Kjökkenmöddingerne. Skulde min forannævnte Bevisförelse have trængt til Bekræftelse, haaber jeg at den tilstrækkelig har erholdt samme ved Hr. Inspector *Olríks* Prövesending, der iövrigt efter Löfte vil blive efterfulgt af flere. — Efterat være komne saavidt frem i denne Henseende, stiller det sig allerede som en mere bestemt Opgave for vore nærmeste Undersögelser at tilveiebringe Materialier til Besvarelsen af det

*) Der er nemlig kun tre af Rörknoklernes Benpiber, hvis nederste Ledender ikke ere afnavede, og disse ere Skinneben (tibia) af Fugle. Sml. Oversigt f. 1851. S. 219.

Spørgsmaal, hvilke Former eller Racer af Hunde Urfolket hos os har havt, thi som bekjendt afgiver Husdyrenes Historie en ikke uvæsenlig Veiledning til Erkjendelse af Folkestammernes egen Historie og Forbindelse indbyrdes. De i Ophobningerne hidtil indsamlede Levninger af disse Dyrs Lemmer og Kjæber i Forbindelse med de enkelte tilsvarende Dele, vi have fra Gravhöiene, synes allerede at antyde, at Urfolket har havt to, idetmindste i Størrelsen forskjellige, Racer (sml. tidligere Meddelelser fra 1851 S. 218 og fl. St. *)

Som et Bidrag til Landets ældre Culturforhold fortjener her at omtales et Fund fra en Törvemose i Nærheden af Kjøbenhavn; men förend jeg nærmere fremsætter dette, vil jeg ganske kort heröre de vigtigste af de Levninger af Landets ældre Dyr, som siden vor sidste Beretning derom ere indkomne til de offentlige Museer fra Törvemoserne. Blandt Levningerne af større faunistisk Interesse vil jeg saaledes erindre om de Pandeskaller, der ere fundne af den puklede saakaldte Uroxe, *Bos bison L.*, i en Skovmose ved Baldersbrönde i Sjælland, og af den höinakkede Oxe, *Bos frontosus* Nils. i en Mose paa Möen,**) foruden flere

*) Ogsaa til en umiddelbar Sammenligning mellem Eskimoernes Fremgangsmaade ved at klöve Rensdyrets Marvknokler, og den, vort Lands ældste Beboere i lignende Tilfælde have anvendt, har jeg Löfte om at erholde de nödvendige Materialier. Den Kjökkenmödding, hvorpaa de nedsendte Knokler vare samlede, var paa et Sted, hvor der i det hele kun spistes faa Rensdyr og hvis faste Beboere ovenikjöbet vare rykkede ud over det primitive Stadium, idet de vare i Besiddelse af den indförte *Jernsav*; istedetfor at afbuge Ledenderne og spalte Benpiberne, som Urindvaanerne her i Norden aabenbart have gjort, afsave disse Grönländerne nu ligefrem Ledenderne og kunne saaledes udtage Marvröret helt. Et Par af disse afsavede Ledender og Benpiber nedsendte Hr. Inspectören, men gav mig Udsigt til at erholde nogle paa vore Urindvaaneres Vis spaltede Marvknokler, naar Grönländerne næste Gang gik tilfjelds paa Rensjagt, da de paa disse Toure ikke före Bensaven med sig.

***) En forelöbig Notits om begge disse Pandeskaller er givet i Oversigt f. 1852 Nr. 5 og 6. S. 236 – 37.

Pandeskaller af Kjæmpeoxen eller den egentlige Uroxe, *Bos urus* L. Nilss, blandt hvilke de fuldstændigste ere indsendte af d'Hrr. Consistorialraad *Qvistgaard* til Aagerup, Captain v. *Nielsen* af Infanteriet og Assessor *Lunn* til Knapstrup pr. Holbæk. — Foruden flere Takker af Elsdyr, *Cervus alces* L., har Universitetsmuseet erhodt en næsten fuldstændig Benrad af et mandligt Elsdyr, opgravet af en Mose paa Laaland og af Hr. Proprietær *Jessen* til Assertrup givet til Museet, hvor det nu er opstillet og udgjør et af dettes anseligste Stykker,*) i det den manglende Overkjæbe og Pandeskal heldigvis har kunnet erstattes ved Craniet af et mindre fuldstændigt, men ligesaagammelt, mandligt Dyr, opgravet i en Mose nær Kastrup ved Sorøe, og ved de Herrer Forvalter *Conradsens*, Etatsraad *Neergaards* og Forstcandidat *Mourier-Petersens* Velvillie kommen i Museets Besiddelse. De faa Vidnesbyrd, jeg tidligere har anført om Rensdyrets Forekomst her i Landet, kunne nu forøges med idetmindste tre nye, idet Universitetsmuseet har fra Hr. Pastor *Thanning* til Vollerslev modtaget et Rensdyrhorn opgravet for 2 Aar siden af en Mose ved Gjørslöv og fra Hr. Stud. phisos. *L. P. Fenger* en lignende af en Mose ved Gjerum i Sjælland, og idet jeg iblandt flere andre Knokler, som Skovfoged *Rosen* paa Bornholm for flere Aar siden sendte Museet, har erkjendt den forreste Del af Rensdyrets Fodblad (metacarpus). — Fra en Törvemose ved Slagslunde i Sjælland har det kongelige Museum modtaget den ene Side af Underkjæben af en Bæver, *Castor fiber* L., og fra en Mose ved Knapstrup har Universitetsmuseet modtaget Pandeskallen og flere Knokler af den dertil hørende Benrad af en Ulv, *Canis lupus* L., hvilke Levninger, der skyldes de Herrer Assessor *Lunns* og Cand. *Vaupells* Velville, man maa sætte saa meget større Pris paa, som det hidtil ikke var lykkedes Museet at erholde Knokler af dette Dyr, uagtet dets Udryddelse ligger vor Tid saa nær.

*) Sml. Anmærkningen i Oversigterne f. 1851 S. 29.

Mere end i blot faunistisk Henseende mener jeg derimod det følgende Fund fra en Törvmose i Nærheden af Kjöbenhavn vil have Interesse. Mosen, som ligger mellem Lygtensaa og Gröndalsaa, er saa nær ved Hovedstaden, at Meddeleren næsten ugenlig, og undertiden flere Gange om Ugen, har kunnet besøge den og følge den der i det sidste Par Aar begyndte Törvgravning og saaledes bedre bedömmе Tidsforholdene ved de efterhaanden fremkommende zoologiske og antiqvariske Gjenstande. I en Dybde af fire til fem Alen har jeg fra denne Mose oftere modtaget enkelte Knokler af Dyr og haandstore Stene, iblandt hvilke flere af Flint, der syntes paavirkede af Mennesker, og til disse sidste höre navnlig kantede Flintstykker, der ligne dem, vi have betegnet med Navnet „Flintknuder“, samt tvende Stykker af en ituslagen Stenöxe — utvivlsomt af dem, der vare i Brug i Stenalderen. I en Dybde af fire Alen og i Væggen af samme större Törvgrav, hvoraf de nylig nævnte Gjenstande vare fremkomne, fandt Törvgraverne ogsaa staaende lodret i Törvmassen fem Fodbladsben af en lille Drövtygger, hvilke ved deres Længde og Form og de Forhold, som den paa deres forreste Flade löbende Længdefure vise, röbe at de ikke tilhöre nogen mindre Art af Hjorteslægten, men hidröre fra et Dyr af Linné's större Slægt *Ovis*. Disse Ben, der ligne overmaade meget Fodbladsbenene af vort tamme Faar, bleve angivne at have staaet saa tæt ved Siden af hinanden, at de maatte antages at have været oprindeligen sammenbundne ved et nu forsvundet Baand, og ved Siden af dem, kun faa Tommer fra dem, fandtes der et Lerkar, eller det meste af et saadant, hvilket desværre ved uforsigtig Behandling under Udtagningen og ved den deri indeholdte Törvmasses Undersögelse var gaet itu, inden jeg kom tilstede. Uden at kunne angive nogen nærmere Sammenhæng mellem disse saa nær ved hinanden fundne Gjenstande, maa jeg indskrænke mig til at bemærke, at af disse fem fortrinlige Marvben, hvis Stilling allerede röbede at de maatte have været i Menneskehænder, frembyde de tre meget tydelige Tver-

ridser eller Snit af skarpe Instrumenter i Nærheden af Ledfladerne, som om det var Mærker af Feilsnit ved Overskjæringen i Leddene, og at Skaarene af Lerkarret vise, at dette baade i Masse og Form stemmer aldeles med Stenalderens Kar. — Alt dette i Forening med de ovennævnte utvivlsomme Gjenstande fra Stenalderen, fundne i samme Dybde og kun faa Alen derfra, gjør det meget sandsynligt, at Knoklerne ere virkelig i Stenalderen kómne ned i Mosen; men har dette været Tilfældet, maa Faareslægten allerede dengang have været her i Landet, noget hvorom vi ikke have nogetsomhelst andet Vidnesbyrd og med hvis Antagelse man derfor maa være meget vaersom, indtil nye Kjendsgjæringer stille Forholdet i en bedre Belysning. Saa meget bliver under alle Omstændigheder vist, at Knoklerne ifølge Törvmosens hidtil kjendte Beskaffenhed og den Dybde, hvori de i denne bleve fundne, maa ansees for at være af høi Ælde, hvorom ogsaa den usædvanlig gode Tilstand, hvori de befindes, vidne.

De tilhøre idetmindste to forskjellige Individuer, af omtrent samme Størrelse, thi de fire af dem ere 5" lange og den femte 4" 3"', i Længde afvige de saaledes ikke fra det tamme Faars, men de ere meget spinklere.

Saasnart Spørgsmaalet har været om paa en saavidt mulig tilfredsstillende Maade at godtgjøre, til hvilken af de store Folkestammer, Landets Urfolk henhørte, har man altid maattet beklage, at vore Museer kun ere i Besiddelse af Cranier og ikke af hele Skeletter. Craniernes Antal tiltager med hvert Aar, men endnu have vi ikke et eneste Skelet, end sige saamange, at Folkets almindelige Bygning deraf kunde skizzeres. Dette Savn mærkes imidlertid ikke alene, naar det gjelder om at paa-pege, hvilken Hovedstamme af Menneskeslægten det var, som har givet det nordlige europæiske Sletteland sine første Indvaanere; men det træder allerede føleligt nok frem ved Besva-

relsen af mange af de mere underordnede Spørgsmaal angaaende Folkets Culturtrin og dets gængse Forestillinger m. v.

For at nævne et Exempel: der gives, som bekjendt, Oldforskere og Naturkyndige, der ere tilbøielige til at antage, at Urindvaanerne og Lapperne have været meget nøie beslægtede, og at derfor begge disse Folkefærd indbefattes under de hos ældre romerske og græske Forfattere skildrede Finner, Fenni, Scritifenni o. s. v. Men hvorledes skulle vi nu ad den sammenlignende Naturforsknings og Ethnographies Vei kunne tilfredsstillende undersøge Rigtigheden af en saadan Anskuelse, navnlig med Hensyn til, hvorvidt mange af de os om Lapperne velbekjendte Forhold eller hvorvidt hine ældre historiske Beretninger (f. Ex. at Mænd og Qvinder omtrent havde samme Dont, at Qvinderne vare ligesaa dygtige Jægere som Mændene m. m.) virkelig passe paa vore Urfolk, naar vi ikke kunne henholde os til de fra vore ældste Grave optagne Skeletter? Thi alene ved dem ville vi blive istand til først at skjelne mellem Kjønne, og dernæst atter ved Hjælp af de hvert Skelet medgivne Redskaber og Prydelser til at erkjende, hvorvidt det i Graven til Fortsættelse af Livet i den anden Verden nedlagte Udstyr har været ens for Manden og Qvinden, eller ikke. Skulde det nemlig vise sig, at de med Mændene og Qvinderne begravede Gjenstande altid vare de samme, havde man unægtelig Grund til at troe, at ogsaa Mændenes og Qvindernes Dont omtrent havde været den samme, da, som bekjendt, Folkefærd paa et lavt Udviklingsstrin gjerne medgive de Døde deres vigtigste daglige Redskaber og Prydelser. Skulde det derimod paa den anden Side træde frem, at de med Mændene og Qvinderne nedlagte Redskaber og Smykker have været af forskjellig Art, vilde man bl. A. ved fortsat Opmærksomhed ad denne Vei idetmindste komme til en sikkrere Tydning af de mange Former af Sten- og Benredskaber, som ere nedlagte med de Afdøde i Gravene.*)

*) Da Stenkamrene i Reglen indeholde flere Skeletter, eller ere et Slags Familiebegravelse, bliver det ved de sædvanlige, af Ukyndige ledede, Ud-

Vi have derfor ogsaa maatte ansee det som en Opgave for vor Virksomhed, saavidt muligt, at erhverve hele Skeletter, eller dog saa fuldstændige Dele deraf, at Oplysninger til de nysnævnte Spørgsmaals Besvarelse ved dem kunde vindes. I denne Anledning have vi oftere henvendt vor Opmærksomhed paa at udfinde Gravhöie, hvis Undersøgelse maatte kunne formodes at ville give Udbytte saavel i denne, som i andre Relninger, for under gunstige Forheld selv at lade dem omhyggelig udgrave.

En sjelden Leilighed til Undersøgelse af denne Art synes heldigvis netop iaar at ville aabne sig for os. Hr. Consul *Hage* i Stege, hvem Videnskaben allerede har at takke for flere værdifulde Fund, indsendte nemlig ifjor til Meddeleeren adskillige Knokler og Redskaber, fremkomne af den ene Ende af en Jættestue eller et stort Stenkammer paa Hjelm Mark nær Stege, hvilket en Bonde havde begyndt at udgrave. Det Indsendte antydede, at Mennesker af meget forskjellig Alder vare begravede der, og at Levninger af en usædvanlig Mængde Dyr*) havde

gravninger saare sjelden bemærket, hvorvidt de forefundne Redskaber have været nedlagte med det ene eller det andet af Skeletterne. Under saadanne Omstændigheder vilde det naturligvis være umuligt at gjøre sikkre Slutninger angaaende Mændenes og Qvindernes Redskaber. I de mindre almindelige Tilfælde, hvor kun et enkelt Skelet er tilstede, kan man derimod nok regne, at samtlige nedlagte Redskaber og Smykker have tilhørt dette. Det fortjener saaledes her at nævnes, at det Kgl. oldnordiske Museum netop ifjor, ved Hr. Overauditeur *Steenstrup* har modtaget fra Frederikshavnseggen adskillige Dele af et enkelt Skelet, som tilligemed en Flintøxe eller Flintkile og en stor Mængde Ravsmykker eller Perler var fundet i en Stenkiste eller et lille Stenkammer, som Husmand *Christen Pedersen Boel* i *Gjerum* med megen Omhyggelighed udgravede. Skeletdelene have været forelagte Hr. Prof. *Ibsen*, som har erklæret, at Nøglebenets og Bækkenets Form antyde, at de maa have tilhørt et Fruentimmer, og dermed stemmer ogsaa Ganens og Tandrandens Form overens. Man seer fölgelig, at der her ved et Qvindelig har været nedlagt blot en Mængde Ravsmykker men ogsaa en Stenøxe. Dette give vi her kun som et foreløbigt Exempel paa det Udbytte, man i Fremtiden paa denne Maade vil kunne erhverve.

*) Kjendelige blandt disse vare Knokler og Tænder af flere Hunde, Raadyr, Hjorte og, saavidt jeg kunde skjønne, af Rensdyr samt af flere Fugle.

været nedlagte med dem tillige med mange Stenkar og Kogekar. Da Graven kun var ganske lidt forstyrret i den ene Ende, maatte vi her vente en i flere Henseender rig Höst, naar Alt, saavidt gjørligt, kunde blive fremdraget i sin Sammenhæng. Hr. Consul *Hage* beviste os strax den særdeles Velvillie at forandlege den begyndte Udgravning standset og Kammeret bevaret, indtil vi selv kunde komme over til Möen og lede Undersøgelsen. Sidste Eftersommer vare vi desværre forhindrede herfra ved andre Forretninger, men vi haabe nu i dette Foraar at kunne begynde vor fælles Virksomhed med denne lovende Udgravning.

Til Slutning udbeder jeg mig endnu Selskabets Opmærksomhed for det Bidrag, som jeg ovenfor har omtalt at have modtaget fra Hr. Kjöbmand *Nordvi* i Östfinnmarken til Sammenligning mellem vor ældste Befolkning her og den ældste Befolkning i hine fjerne Egne, til hvilke man jo har villet antage, at Levningerne af det nordeuropæiske Slettelands oprindelige Beboere efterhaanden vare fortrængte, idet de maatte vige for kraftfuldere Stammer. Det er jo ogsaa med disse nordlige Egenes nuværende Befolkning flere Forskere, navnlig *Nilsson* og *Retzius*, ifølge de anstillede Undersøgelser af Cranierne fra vore Gravkamre, have troet at vor Urstamme her har havt mest Overensstemmelse i Hovedets Bygning, medens andre Undersøgelser have søgt at paavise Ligheder i Levemaade og Skikke, hvilke Ligheder endog turde være blevne förögede ved Kjendsgjeringerne fra vore Kjökkenmöddinger. — Jo mere derfor Anskuelsen om en dybere Fælledskab mellem disse i Rum og Tid fra hinanden skilte Stammer vinder Fremgang, desto mere maa det være os magtpaaliggende at samle Kjendsgjeringer til en saadan strængere Sammenligning, der i sin Gjennemförelse kunde sondre mellem de Overensstemmelser, der alene have deres Grund i et fælleds Kulturtrin, og dem der udspringe af en dybere Rod. Det maatte derfor være mig særdeles kjært, at Hr. *Nordvi*, med

hvem jeg allerede i flere Aar paa Museets Vegne har staaet i Forbindelse og som jeg tidligere har havt den Fornöielse at regne blandt mine Tilhørere, saa beredvilligen imödekom mit Önske om, fra den Del af Finmarken, hvori han boer, at erholde de til en nöiere Sammenligning nödvendige Materialier. Allerede for flere Aar siden har jeg fra ham modtaget et Cranium fra de i Steenurden ved Stranden forekommende ældre Grave fra den hedenske Tid*), tilligemed flere Oplysninger om den brugte Begravelsesmaade, og idet han nu i sidste ved Nytaar modtagne Brev lover mig sin Bistand til efterhaanden at kunne erholde de vigtigste Redskaber Lapperne bruge til deres Jagt og Fiskeri samt til Udförelsen af deres andre daglige Forretninger, sender han mig dennegang en udförligere Beretning om de Undersögelser, som han har anstillet i de gamle Grave i Nærheden. De Kjendsgjerninger, han derved har givet til den forestaaende Sammenligning, have forekommet mig og Comiteens tvende andre Medlemmer at have saamegen större Værd, som der hidtil er saa stor Mangel paa den Slags Undersögelser, hvortil kommer, at de anbefale sig ved en simpel og ukunstlet Fremstilling af det Forefundne. Vi kunne derfor ikke andet end önske dem optagne blandt det övrige Materiale, vi have det Hverv at bringe tilveje, og i den Overbevisning, at Selskabet vil dele vor Anskuelse om det Fortjenstfulde i Hr. *Nordvis* Bestræbelser, udbede vi os altsaa Plads for fölgende Meddelelser i dets Oversigter:

*) Dette Cranium har jeg overladt Craniesamlingen i Universitetets normal-anatomiske Museum. Hr. Professor *Ibsen* er tilböielig til, uagtet de smaae Afbigelser, at ansee det for at være af lappisk Herkomst.